

Szkółki róż Katriela i Arona Eizyków – uzupełnienia i poprawki

Katriel and Aaron Eizyk's rose nurseries – some addenda and amendments

JAKUB DOLATOWSKI¹, MARLIS BUCHHOLZ²,
JONATHAN EIZYK³, MICHAEL EIZYK⁴

¹ Policzna 2/1, PL-17-250 Kleszczele
e-mail: kubadola@gmail.com

² Gedenkstätte Ahlem
The Ahlem Memorial
Heisterbergallee 10, D-30453 Hannover, Deutschland
e-mail: marlis.buchholz@region-hannover.de

³ 605 Jefferson Street Apt 305, Alexandria, VA 22314, USA
e-mail: jeizyk@gmail.com

⁴ University of Louisville School of Medicine
500 South Preston Street, Louisville, KY 40202, USA
e-mail: michael.eizyk@gmail.com

Submitted: 28 March 2019; Accepted: 1 October 2019

ABSTRACT: New sources and materials discovered in the Eizyk family archive allowed us to supplement and amend the study from the 2018 issue of the *Polish Dendrology Society Yearbook*, which was devoted to the rose nurseries established in 1912 in Kutno, Poland, by brothers Katriel and Aaron Eizyk. Many photographs, especially those from the Eizyk family archive, brought us closer to understand the life of the Eizyks and the activity of their nurseries. The most significant addenda and amendments to the study are included in the information located below. Katriel Eizyk's wandering in the territories of the Soviet Union during WW2 ended in a Soviet refugee or forced-labor camp in Tashkent, Uzbekistan, which he only managed to get out of from the help of his future wife, Antonina Eizyk, née Zhukov. They came to Kutno in 1945 and there, towards the end of 1948, their only son Israel Benjamin was born. Later, in the fall of 1950, they all emigrated to Israel, where Katriel Eizyk joined an agricultural cooperative (moshav) in Ganne Yehuda (located near Tel-Aviv) and became a renowned specialist in horticulture. After WW2, Aaron, Katriel and Yehoshua Eizyk met together in Israel, and this was the last time the three brothers would all meet. Yehoshua Eizyk (= Yehoshua Eshel, 1899–1966) had already departed for the territories of the future State of Israel by 1913, and spent the remainder of his life serving in the Jewish armed forces; from 1921 in the civil-defence units (Hagana), which he also co-organized; one of the founders of the Hagana Air Force (Sherut Avir, in 1947), and after 1948 in the Israel Air Force, where he was promoted to the rank of lieutenant colonel. Yehuda Eizyk (1897?– no sooner than spring 1941) came to the territories of the British Mandate for Palestine in 1924 with the intention of establishing a family farm for himself, his wife Tzipora and their son Itzhak. They managed to establish a modern brickyard, but were unfortunately forced to return to Poland in 1926 due to the economic crisis. Apart from Itzhak Eizyk, their eldest son, all the remaining members of that family branch fell victim to the Holocaust. Two younger sisters of Katriel, Aaron, Yehuda and Yehoshua were Rosa and Sarah Eizyk. Sarah Eizyk came to the territories of the British Mandate for Palestine in the 1930s, and served in the British Army in WW2. Rosa Eizyk fell victim to the Holocaust.

Key words: Dobrzyń, Ganne Yehuda, history of gardening, Holocaust, Kasriel Eizyk, Katriel Isaac, Kutno, moshav, Rosa, Shoah, *Syringa vulgaris* 'A. Eizyk', Tauba Eizyk, Yehoshua Eshel, Yeshua Eizyk

Wstęp

W czasie przygotowywania pracy o szkółkach braci Eizyków uszły naszej uwadze (Dolatowski & Buchholz, 2018) niektóre informacje zawarte w „Księdze pamięci Dobrzynia-Golubia”, mimo że korzystaliśmy z tego opracowania (Harpaz, 1969). Przyczyna przeoczeń tkwi w tym, że część istotnych z punktu widzenia losów braci Eizyków fragmentów „Księgi pamięci...” traktuje o Jehoszui Eszelu (Yehoshua Eshel)¹ lub jest jego autorstwa, ale dotyczą one w rzeczywistości jednego z braci, Jehoszui, który „skrył się” pod nowym, zmienionym nazwiskiem. Tego rodzaju zmiana nazwiska była zabiegiem częstym wśród żydowskich pionierów pochodzących ze środkowej i wschodniej Europy, zaangażowanych w budowanie zrębów nowego państwa na terenach Brytyjskiego Mandatu Palestyny, a wynikała z pragnienia eksponowania nowej, już czysto izraelskiej tożsamości, nieobciążonej – choćby symbolicznie, w postaci nazwiska – europejską przeszłością. Inne pominięte przez nas przed rokiem fragmenty „Księgi pamięci...” traktują o Katrielu Isaacu, czyli, na tej samej zasadzie i dla tej samej przyczyny – po prostu o Katrielu Eizyku.

Wnukowie Katriela Eizyka, Jonathan i Michael, a także jego syn, Izrael Benjamin, wnieśli do tekstu rodzinne wspomnienia i liczne fotografie. Wszelkie nowe informacje czy sprostowania podajemy w układzie chronologicznym.

Uzupełnienia i sprostowania

Przed I wojną światową dobrzyńska rodzina Eizyków żyła z rolnictwa; mieli oni nie tylko młyn, ale i gospodarstwo rolne, oddalone od miasta o jakieś 15 km (Eshel, 1969). Trzymając się tej profesji, rodzina miała stabilne źródło dochodów, w odróżnieniu od wielu mieszkańców i rodzin

w miasteczku (Dor², 1969b). Nic więc dziwnego, że synowie Hersza – Katriel, Aron i Jehuda³, trzymali się tej drogi, mając się, w różnym czasie i z różnym powodzeniem, uprawy roli i ogrodnictwa, zarówno w Polsce, jak i w Brytyjskim Mandacie Palestyny i Izraelu.

Katriel, wkrótce po powrocie ze szkoły i praktyki w Niemczech, a tuż przed przeprowadzką z Dobrzynia do Kutna, wysyłał swoim szkolnym kolegom z Ahlem, na pamiątkę (podpisywane na odwrocie „zur Erinnerung” lub „zum Andenken”, co wskazuje na to, że adresatami byli za każdym razem właśnie niemieckojęzyczni Żydzi, „ahlemczycy”), pocztówki-fotografie, które ktoś zrobił mu na podwórzu rodzinnego gospodarstwa. Zachowały się dwa takie, prawie identyczne zdjęcia (ryc. 1); notabene na ich odwrocie osiemnastoletni świeżo upieczony absolwent szkoły w Ahlem używa wersji imienia „Kasriel”, która powtarza się konsekwentnie w różnych papierach z rodzinnego archiwum, aż po dokumenty związane z opuszczeniem Polski w roku 1950. Z postaci Katriela bije duma i pewność siebie: jest luty, tu i ówdzie resztki śniegu, Katriel zaprzągnął, by za chwilę wywozić obornik na pola, w jego rękę – wspaniały bicz. Widać, że nie tylko Aron namiętnie palił papierosy – na każdej właściwie fotografii widzimy Katriela a to z papierosem, a to z cygarem czy fajką; także późna fotografia z obozu w Taszkencie uchwyciła go, jak ćmi skręta.

Liczne fotografie z okresu międzywojennego zapisały postaci Katriela i Arona Eizyków oraz ich pracowników czy praktykantów w ogrodach, szkółkach i na polu. Część z tych zdjęć, szczególnie ujęcia w szerokim planie, na kutnowskich plantacjach w Adamowicach, podobnie jak fotografie zbiorowe, robił być może znajomy fotograf z Dobrzynia, Aron Krzeczanski (patrz: Dolatowski & Buchholz, 2018). Na jednej z wczesnych fotografii, z lata 1919 r., widać braci jako rowerzystów; jak już pisaliśmy, Aron był do końca życia zapalonym cyklistą (ryc. 2). Na drugiej Katriel, młody „ahlemczyk”, przedsiębiorca z cygarem, którego wprost rozpiera duma (ryc. 3).

Fotografie z lat trzydziestych XX w. zdejmovano głównie w Adamowicach, a tylko nieliczne, późniejsze –

¹ Jehoszua Eszel, czyli Jehoszua (= Jozue) Eizyk (1899–30 stycznia 1966), najmłodszy z synów dobrzyńskiego młynarza, Hersza Eizyka, przybył na tereny przyszłego Izraela już w 1913 r. (wykazał zdecydowaną wolę wyjazdu, bo poza wujem Jehoszui, Mendlem Baumem z pobliskiego Włocławka, i stryjem, Jakubem Eizykiem, reszta rodziny nie była do tego przekonana, choć solidarnie go wspierała). To, że Jehoszua wyjechał już w 1913 r., każe podpisać precyzyjnie ryc. 6 z ubiegłorocznej pracy (Dolatowski & Buchholz, 2018, s. 32) – fotografię Jehoszui i Jehudy wykonano, wbrew przypuszczeniom oryginalnego opisu w kolekcjach Muzeum Narodu Żydowskiego (tam – około 1915 r.), co najmniej dwa lata wcześniej. Jehoszua Eizyk był jednym z pierwszych uczniów słynnego Gimnazjum Herzlija w Tel-Awiewie, kuźni kadr przyszłego państwa. Po roku, na wakacjach letnich, które spędził w Dobrzyniu, budził podziw i zazdrość rówieśników. W czasie I wojny służył w 16 dywizji brytyjskiej Brygady Żydowskiej. Po wojnie przystąpił do pierwszego w historii kibucu („Degania Alef”), a w 1921 r., w okresie napięcia w stosunkach z Arabami, do samoobrony żydowskiej („Hagana”; hebr. = obrona), stając się jednym z jej organizatorów – dowodził w walkach na Starym Mieście w Jerozolimie itp. Od końca 1921 do końca 1925 r. przebywał poza Brytyjskim Mandatem Palestyny, który opuścił w obawie przed represjami ze strony Anglików; uczył się wówczas w Berlinie wojskowości i studiował, w latach 1921–1923, w Akademii der Künste (on, a nie, jak pisaliśmy przed rokiem – Katriel), w pracowni malarza Lovisa Corintha (kilka obrazów olejnych z lat 1920–1925 w zbiorach Muzeum Izraela w Jerozolimie), spotkał się też z braćmi z Kutna w Gdańsku. W 1947 r. twórca sił powietrznych Hagany, a potem lotnictwa wojskowego Izraela, podpułkownik. Działacz organizacji dobrzyńskich w Izraelu, jeden z inicjatorów wydania „Księgi pamięci Dobrzynia-Golubia” itp. (Dor 1969b, Eshel 1969, „Yehoshua Eisik Eshel – Information Center for Israeli Art”).

² Avraham Dor, czyli przed hebraizacją nazwiska, Abraham Dobroszklanka, z Dobrzynia – absolwent żydowskiej szkoły rolniczej w Częstochowie („Szkoła Rzemiosł”), to kolejny, obok czterech wymienionych w pracy sprzed roku, żydowski praktykant w szkółkach Katriela Eizyka, którego znamy z imienia i nazwiska; uczył się w kutnowskich szkółkach w roku 1921 (Dor, 1969b).

³ Jehuda (= Juda) Eizyk (1897?– nie wcześniej niż wiosną 1941); na teren Brytyjskiego Mandatu Palestyny przybył w 1924 r., by założyć gospodarstwo rolne; próbował nabyć znaczne tereny pod wioską Sulam, skończyło się jednak na kilku hektarach pod górą Karmel oraz 30 ha wydm pod Akką (z myślą o produkcji cegieł silikatowych); z czasem przyjechała jego żona, Cypora, z synem Icchakiem. Czekać na rozruch cegielni, Jehuda przystąpił na rok do spółdzielni rolnej „Hetziba” w Dolinie Jezreel, a gdy zgromadzono całe wyposażenie cegielni, zjechali z Polski – teść Jehudy, Abraham Hersz Kohn (Cohen), Abraham Dobroszklanka, który miał wszystkim kierować, oraz Polak, specjalista–mechanik. W 1926 r. wybuchł jednak kryzys gospodarczy i nie było mowy o kontynuowaniu prac – zamarł popyt na cegły; Jehuda sprzedał grunt pod Karmelem, by opłacić powrót rodziny do Polski. Późniejsze próby ponownego wyjazdu rodziny na tereny Mandatu już się nie powiodły; wkrótce po II wojnie osiadł tu Icchak Eizyk, jedyny ocalały z Zagłady spośród członków tej gałęzi rodziny (Eshel, 1969).

Ryc. 1. Katriel Eizyk w Dobrzyniu, 12 lutego 1912 r.; w tle po lewej zapewne młyn Hersza Eizyka (fotograf nieznan, z archiwum rodzinnego Eizyków)

Fig. 1. Katriel Eizyk, Dobrzyń, February 12, 1912; probably Hirsh Eizyk's mill visible in the background on the left (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 2. Katriel (po lewej) i Aron Eizykowie w Dobrzyniu, 2 czerwca 1919 r. (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 2. Katriel (on the left) and Aaron Eizyk, Dobrzyń, June 2, 1919 (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 3. Katriel Eizyk jako młody przedsiębiorca (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 3. Katriel Eizyk as young businessman (photographer unknown, the Eizyk family archive)

w Malinie (ryc. 4–9). Niekiedy za naszą decyzją co do miejsca wykonania fotografii – czy były to Adamowice, czy Malina – stoi obecność w jej tle kolejowej wieży ciśnień (patrz: najstarsze znane zdjęcie zakładu z lat dwudziestych XX w., Dolatowski & Buchholz, 2018, ryc. 9). Ta potężna wieża sąsiadowała z gospodarstwem w Adamowicach, dominując nad terenami kolejowymi po zachodniej stronie miasta. To tam sfotografowano Katriela z żoną i bliźniętami w ma-

teczniku róż (ryc. 10), a także jego i bliźnięta przy ulubionej, a może stanowiącej powód szczególnej dumy? – sztamowej, szkarłatnej róży ‘Excelsa’ (z Grupy Wichuraiana; ryc. 11 i 12). W Adamowicach zrobiono też fotografię bliźniąt, Bencyjona i Tamarki, na szkółkarskich kwaterach, wśród matecznych krzewów odmian róż (ryc. 13). Stąd też zapewne pochodzi piękne zdjęcie całej rodziny (ryc. 14), zrobione na dziesięć lat przed grozą II wojny, w roku 1929).

Ryc. 4. Katriel Eizyk i jego pracownicy, Adamowice (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 4. Katriel Eizyk and his workers, Adamowice (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 5. Prace polowe, Adamowice, 5 maja 1930 r. (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 5. Working in the fields, Adamowice, May 5, 1930 (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 6. Katriel Eizyk w Adamowicach (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 6. Katriel Eizyk in Adamowice (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 7. Katriel i Tauba Eizykowie, z bliźniętami w ogrodzie w Adamowicach (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 7. Katriel and Tauba Eizyk with the twins in the garden in Adamowice (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 8. Katriel i Tauba z Bencyjonem i Tamarą przy bramie wejściowej, Adamowice (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 8. Katriel and Tauba Eizyk with Bencyjonem and Tamarą by the entrance gate, Adamowice (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 9. Katriel Eizyk i jego pracownicy, Adamowice (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 9. Katriel Eizyk and his workers, Adamowice (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 10. Katriel Eizyk z rodziną w mateczniku odmian róż, Adamowice (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 10. Katriel Eizyk with his family in the parental collection of rose cultivars, Adamowice (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 11, 12. Katriel, Tamara i Bencyjon przy sztamowej róży odmiany 'Excelsa', Adamowice (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 11, 12. Katriel, Tamara and Bentzyon standing by the 'Excelsa' tree-rose, Adamowice (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 13. Bliźnięta, Bencyjon i Tamara, w kolekcji róż, Adamowice, 1932 r. (sygn. 130229, © Beit Hatfutsot, Centrum Dokumentacji Wizualnej Bernarda H. i Miriam Osterów, Tel Awiw; dzięki Icchakowi Eizykowi, Izrael)

Fig. 13. The twins, Bentzyon and Tamara, in the collection of roses, Adamowice, 1932 (Photo unit id. 130229, © Beit Hatfutsot, the Oster Visual Documentation Center, Tel Aviv, courtesy of Isaac Eisek, Israel)

Ryc. 14. Katriel i Tauba Eizykowie z bliźniętami, Tamarą i Bencyjonem, oraz starszym synem, Mosze, w 1929 r., Adamowice (fot. Izaak Rotblat, „Apollini”, ul. Pałacowa 203, Kutno, sygn. 130238, ©Beit Hatfutsot, Centrum Dokumentacji Wizualnej Bernarda H. i Miriam Osterów, Tel Awiw; dzięki Icchakowi Eizykowi, Izrael)

Fig. 14. Katriel and Tauba Eizyk with their twins, Tamara and Bentzyon, and Moshe – their eldest son, Adamowice, 1929 (phot. Isaac Rotblat, "Apollini", Kutno, 203 Pałacowa Str., photo unit id. 130238, ©Beit Hatfutsot, the Oster Visual Documentation Center, Tel-Aviv, courtesy of Isaac Eisek, Israel)

Ryc. 15. Aron, Katriel i Tauba oraz pracownicy ich firmy przed domem Eizyków (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 15. Aaron, Katriel and Tauba Eizyk and the workers of the rose farm in front of the Eizyk's house (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 16. Katriel stoi na rękach (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 16. Katriel standing on hands (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Na jednej z fotografii widzimy Katriela, Arona i Taubę z wszystkimi zapewne pracownikami i praktykantami przed domem Eizyków – może przy jakiejś uroczystej okazji? Katriel stoi pośrodku, w górnym rzędzie, Aron też w górnym rzędzie, pierwszy od lewej, Tauba pośrodku kobiet; można się tu doliczyć 14 pracowników (w tej liczbie kilkoro to jeszcze dzieci i wyrostki) i 25 pracownic (ryc. 15). Są na tym zdjęciu i zatrudnieni na stałe, i praktykanci, i robotnicy sezonowi; to dla nich Eizykowie urządzali co roku całodzienne „dożynki różane”, ze śpiewami i potańcówką. To były szczęśliwe lata. Katriel, silny i wysportowany (co może, w jakiejś mierze, obok przychylności losu i świetnej znajomości języka rosyjskiego i tamtejszych realiów – był przecież na zesłaniu na Syberii w latach I wojny, pozwoliło mu przetrwać później tułaczkę po ZSRR), pozwalał fotografowi w trakcie swych gimnastycznych wycieczek (ryc. 16).

Dor (1969a) dał garść wspomnień o Katrielu Eizyku, podkreślając jego zamiłowanie do pracy, talent organizacyjny i wielką wiedzę fachową, stale uzupełnianą, między innymi przez kontakty z Ahlem i z najlepszymi w Europie firmami ogrodniczymi. Każdego ranka Katriel robił obchód gospodarstwa, doglądał wyników szczepień i okulizacji (w której był notabene mistrzem), kontrolował kwatery z różami, pola cebuli i ogórków. Warzywa wożono trzy razy w tygodniu na „główne targowisko w Łodzi”, jak pisze Dor (zapewne chodzi o Stary Rynek w dzielnicy żydowskiej, ale może o tzw. rynek Hittmana, czyli „Czerwony Rynek”, przy ul. Rzgowskiej).

Kilka zdjęć zrobiono na wschodnim przedmieściu Kutna, w Malinie, dokąd bracia przenieśli część produkcji w latach trzydziestych XX w. Pola róż ciągnęły się tam długim, wąskim pasem po wschodniej stronie drogi na Płock (ryc. 17, 18).

Aron Eizyk w rozmowie z Aleksandrem Rowińskim mówił o tym, że było ich sześcioro – czterech braci i dwie siostry (Rowiński, 1976). Jehoszua Eszel (1969) wspominał jeszcze piątego (sic!) brata, starszego od Jehoszui – Jakuba, który miał, wraz z wujem młodych Eizyków ze strony ich matki, Mendlem Baumem z Włocławka, nakłaniać Jehoszuę do wyjazdu do Palestyny. Jest to ewidentna pomyłka, nie chodzi bowiem o brata samego Jehoszui, ale o starszego brata jego ojca, a więc o Jakuba Eizyka, znanego ze zdecydowanie syjonistycznych przekonań. Młodsze siostry braci Eizyków, Różę i Sarę⁴, widać na zdjęciach, jakie zrobił w rodzinnych ogrodach zapewne Mosze Eizyk (ryc. 19).

Zarządcą firmy został w 1941 r., po Jezierskim, Ludwig Paul Wienhues; jego nazwisko podaliśmy w tekście z 2018 r. w wersji zniekształconej, zapisanej ze słuchu, jako „Winuss”.

⁴ Sara Eizyk, jako kolejna z rodziny, wyjechała w latach trzydziestych XX w. na tereny Brytyjskiego Mandatu Palestyny, a w czasie II wojny służyła w brytyjskiej armii; Róża pozostała w Polsce i padła ofiarą Zagłady.

Ryc. 17. Tamara na polu róż w Malinie (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 17. Tamara in the rose-field in Malina (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Firma działała pod szyldem „Grossgärtnerei, Baumschulen und Samenfachhandlung”, produkując, poza zagrabionymi Eizykom: różami, krzewami i drzewami, szczególnie dużo nasion warzyw. Wienhues wydawał pod swym szyldem, na przykład w latach 1942 i 1943, obszerne katalogi handlowe, które otwierały słowa „Noch steht das deutsche Volk im Kampf mit den Feinden der Zivilisation...” (*Naród niemiecki nie ustaje w walce z wrogami cywilizacji...*), a kończyło, równie typowe dla faszystowskiej propagandy okresu okupacji, ale tu dostosowane do ogrodniczego fachu Wienhuesa, butne hasło „Wir säen! Wir pflanzen! Wir siegen!” (*Siejemy! Sadzimy! Zwyciężamy!*). W zupełnie zdewastowanym biurze szkółek Aron znalazł, po wojnie, wiszący na ścianie duży portret Hitlera – jedyny ślad po Wienhuesie.

Siedemnasty września 1939 r. zastał Katriela na biznesowym wyjeździe w ZSRR. Tułał się on tam potem: nie wiemy, ani jakimi drogami, ani jak długo jako człowiek jeszcze wolny. To gdzieś w ZSRR dostał, wysłaną przez Jehudę Eizyka przed wybuchem wojny niemiecko-sowieckiej, wieść o śmierci żony i dzieci. Wcześniej dochodziły do niego kartki od żony (Niemcy i ZSRR były wszak jeszcze państwami sprzymierzonymi), które zachowały się w archiwum rodzinnym. Ostatnią, która dotarła do adresata, napisaną 3 maja 1940 r., Tauba wysłała do stosunkowo bliskiego, białoruskiego Wołkowyska (być może Katriel próbował

Ryc. 18. Tamara i Bencyjon na polu róż w Malinie (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 18. Tamara and Bentzyon in the rose-field in Malina (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 19. Katriel z Taubą, bliźniętami, Tamarą i Bencyjonem, oraz siostrami Katriela, Sarą i Różą; rok 1933 lub 1934 (fotograf nieznan, z archiwum rodzinnego Eizyków)

Fig. 19. Katriel and Tauba with their twins Tamara and Bentzyon, and Sarah and Rosa, two Katriel's sisters, 1933 or 1934 (photographer unknown, the Eizyk family archive)

powrotu do rodziny; Tauba pyta go o to w zawaolowany sposób – czy myśli o zmianie adresu); jako nadawcę wpisała na kopercie teścia Arona Eizyka, Jakuba Barcińskiego, u którego w getcie, w mieszkaniu na Krochmalnej 15 m. 46, wszyscy z rodziny mieszkali lub pomieszkiwali. To były ostatnie słowa napisane ręką żony (podpisały się i bliźnięta), jakie dotarły do niego z getta; starszy syn zapewne już wtedy nie żył (zmarł nieco wcześniej w szpitalu lub sanatorium żydowskim w Otwocku).

Na końcu wojennej tułaczki Katriel Eizyk był łagiernikiem w Taszkencie. Nic bliższego o tym obozie nie wiemy;

w Uzbekistanie, a szczególnie właśnie w Taszkencie i okolicach, koczowały w tych latach lub tkwiły w więzieniach i obozach dziesiątki tysięcy ludzi. Taszkent był miejscem szczególnym – tu przesiedlono rzesze inteligentów z Rosji, pisarzy i poetów, z Leningradu i Moskwy, tu organizowała się armia polska (Czapski, 1949; Mitzner, 2018). Jak pisał Mitzner: „stolica Uzbekistanu była od jesieni 1941 r. wyspą ocalonych. Ewakuowano tu według nieokreślonego klucza inteligentów [...] jednym żyło się dostatnio, inni biedowali. Oprócz inteligentów sprowadzono też do Uzbekistanu robotników, którzy pracowali w fabrykach”. Można przypuszczać,

Ryc. 20. Katriel Eizyk w obozie w Taszkencie, ze skrętem machorki (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 20. Katriel Eizyk in the Soviet camp in Tashkent, smoking his roll-up filled with shag (photographer unknown, the Eizyk family archive)

że Katriel był w tej drugiej grupie; miał szczęście, bo skierowano go do pracy w obozowej kuchni (ryc. 20)

Drugą żoną Katriela została Rosjanka, Antonina z domu Żukov (22 listopada 1912 – 9 października 2000), srodkiem z trójki dzieci pracownika Kolei Transsyberyjskiej, który w roku 1915 przeniósł się z całą rodziną do Taszkientu; Antonina skończyła tam studia rolnicze, specjalizując się w uprawie bawełny; jej mąż poległ na froncie. W obozie, do którego

Ryc. 21. Katriel i Antonina w Warszawie, wkrótce po zakończeniu II wojny, niedługo po przyjeździe z ZSSR (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 21. Katriel and Antonina Eizyk in Warsaw soon after WW2, just as they arrived from the USSR (photographer unknown, the Eizyk family archive)

trafił Katriel, Antonina, podówczas kierowniczka szkoły średniej dla zaniedbanych i trudnych chłopców, szukała potencjalnych nauczycieli i wychowawców, bo ci, razem z innymi mężczyznami, poszli na front. I tak, w taszkienckim obozie Antonina wypatrzyła i wyreklamowała na wolność Katriela.

Katriel i Antonina wyjechali z ZSRR w 1945 r. do Warszawy, a stąd do Kutna. W archiwum rodzinnym zachowało się kilkanaście fotografii zrobionych po przyjeździe do Polski, w Warszawie, w Kutnie, w Ciechocinku (ryc. 21, 22). Na jednym ze zdjęć z tego czasu, zrobionym w Adamowicach, Antonina stoi przy wejściowej furcie do ogrodnictwa Eizyków, tam, gdzie jeszcze kilka lat wcześniej fotografowali się Tauba, Bencyjon i Tamara, późniejsze ofiary Zagłady (ryc. 23). Charakterystyczny zegar kwiatowy z parku zdrojowego w Ciechocinku pozwala odnotować pobyt Katriela i Antoniny w tym uzdrowisku, zapewne niedługo przed wyjazdem z Polski (ryc. 24).

Ryc. 22. Antonina i Katriel wkrótce po przyjeździe do Polski po II wojnie (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 22. Antonina and Katriel, just as they arrived to Poland after WW2 (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 23. Antonina Eizyk przy bramie wejściowej, Adamowice (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 23. Antonina Eizyk by the entrance gate, Adamowice (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 24. Katriel i Antonina w Ciechocinku, około roku 1950 (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 24. Katriel and Antonina in Ciechocinek, c. 1950 (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 25. Aron przed ruinami domu Eizyków, wśród indyków (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

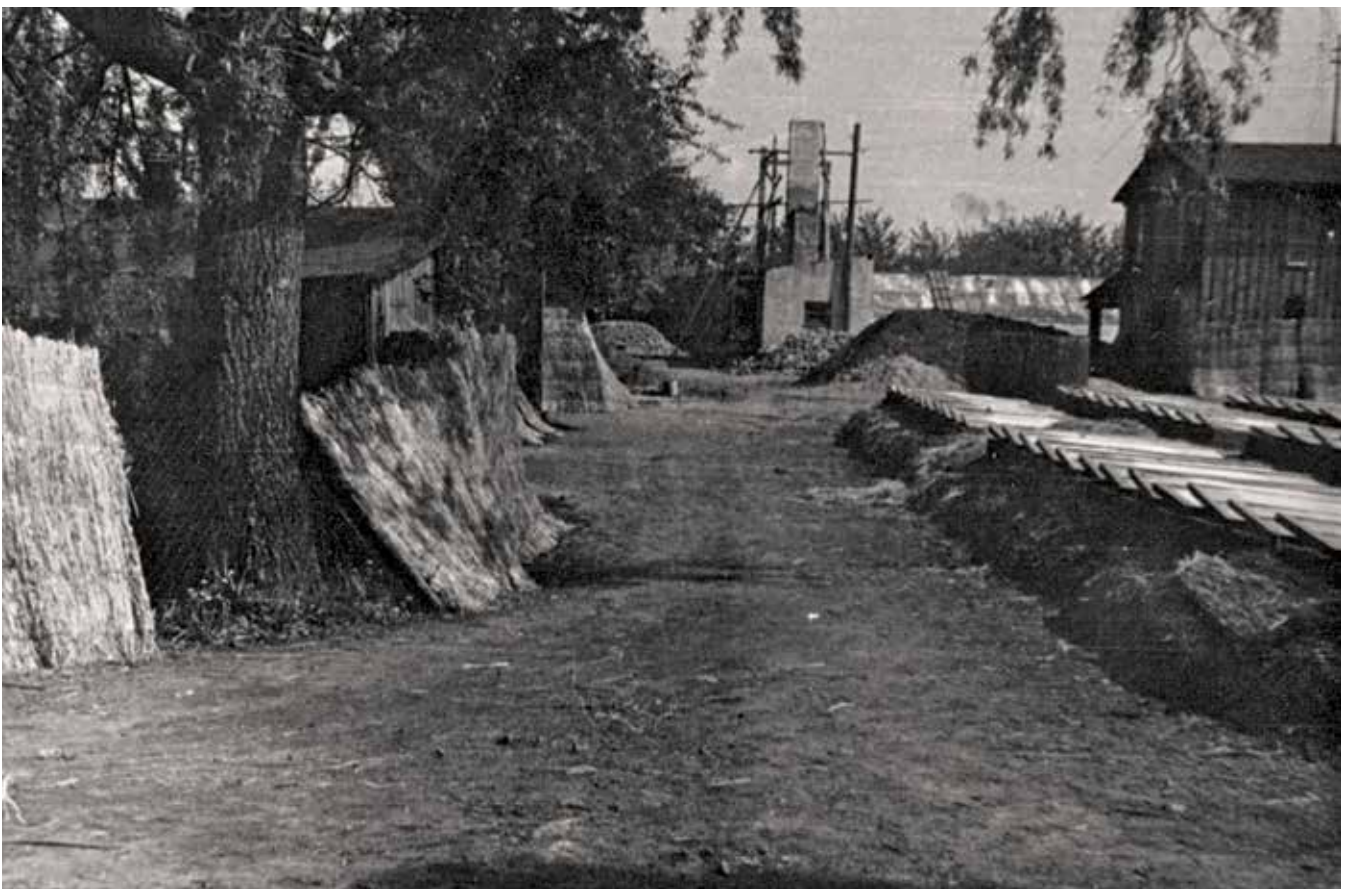
Fig. 25. Aaron in front of the Eizyks' ruined home, with turkeys (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Jak pisaliśmy przed rokiem, zabudowania w gospodarstwie Eizyków w Kutnie były całkowicie zniszczone, a pola zdewastowane (ryc. 25, 26). Odbudowa gospodarstwa była niełatwa, powolna i objęła teren nieporównanie mniejszy niż zakład przedwojenny; całość przypominała obrazy z wczesnych lat dwudziestych XX w. (patrz: Dolatowski & Buchholz, 2018, ryc. 9), gdy Katriel dopiero zaczynał tu gospodarować „na surowym korzeniu” (ryc. 27, 28).

Ryc. 26. Aron przed zniszczonym domem Eizyków, niedługo po II wojnie (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 26. Aaron in front of the Eizyks' ruined home, just after WW2 (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 27, 28. Dom i gospodarstwo Eizyków w Adamowicach, w latach pięćdziesiątych (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)
Fig. 27, 28. The Eizyks' house and farm in Adamowice, 1950s (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Izrael Benjamin Eizyk urodził się 31 grudnia 1948 r. w Kutnie (a nie w Izraelu, jak pisaliśmy uprzednio; był to też jedyny, a nie drugi z kolei, syn Katriela i Antoniny). Z okresu bezpośrednio przed wyjazdem z Polski pochodzi garść fotografii. Dwie zrobili sobie nawzajem, zapewne na ulicy w Kutnie, z małym Izraelem Benjaminem, przy maminej spódnicy i na rękę u ojca (ryc. 29, 30). Na jednej z ostatnich z czasów kutnowskich fotografii mały Izrael Benjamin robi z ojcem przegląd ula (ryc. 31).

Jedno z przedwyjazdowych zdjęć jest błędnie odczytywane we współczesnej świadomości kutnian, uważane bowiem za fotografię sprzed wojny, z pierwszą żoną, Taubą; wskutek tego przed rokiem podpisaliśmy ją niewłaściwie (Dolatowski & Buchholz, 2018; ryc. 2), była ona pomyślana jako fotografia „pożegnalna” Arona z Katrielem, Antoniną i ich synkiem. Nie mogli być w tych czasach pewni czegokolwiek, także tego, czy i kiedy się zobaczą? – zrobili więc sobie wspólną fotografię.

Ryc. 29. Antonina z Izraelem Bejaminem, przed samym wyjazdem do Izraela, być może w Kutnie (fot. Katriel Eizyk (?), z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 29. Antonina Eizyk with Israel Benjamin, just before emigrating to Israel, perhaps in Kutno (photo Katriel Eizyk (?), the Eizyk family archive)

Ryc. 30. Katriel z Izraelem Bejaminem, przed samym wyjazdem do Izraela, być może w Kutnie (fot. Antonina Eizyk (?), z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 30. Katriel Eizyk with Israel Benjamin, just before the emigration to Israel, perhaps in Kutno (photo Antonina Eizyk (?), the Eizyk family archive)

Ryc. 31. Katriel i Izrael Benjamin przy ulu w Adamowicach (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 31. Katriel and Israel Benjamin at the beehive in Adamowice (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Wyjechali jesienią 1950 r. Izraelska wiza imigracyjna była ważna do 1 listopada 1950 r., a tymczasowy dowód tożsamości, który służył wyłącznie do wyjazdu do Izraela, i polski paszport – obowiązywały do opuszczenia Polski w ciągu miesiąca, licząc od 18 września 1950 r. (ryc. 32–34). Wypłynęli z Gdyni statkiem s/s „Protea”. Statek parę lat wcześniej przebudowano specjalnie z myślą o tym, by służył do wywożenia ze Starego Kontynentu żydowskich

ocaleńców-imigrantów, i zamontowano w jego ładowniach koje dla tysiąca osób. „Protea” pływała pod panamską banderą i była zapewne najpodlej wyposażonym transportowcem, jaki pracował na europejskich wodach („USAT Cantigny – Navsource, Army Photo Ship Archive”). Niedługo po przyjeździe do Izraela lub tuż przed wyjazdem (oceniaamy to wedle wyglądu synka) zrobili sobie u fotografa wspólne zdjęcie (ryc. 35).

Ryc. 32–34. Emigracyjne i imigracyjne dokumenty Katriela Eizyka (z archiwum rodziny Eizyków)
 Fig. 32–34. Katriel Eizyk's emigration and immigration documents (the Eizyk family archive)

Ryc. 35. Izrael Benjamin, Antonina i Katriel, tuż przed wyjazdem z Polski lub zaraz po przyjeździe do Izraela (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)
 Fig. 35. Israel Benjamin, Antonina and Katriel Eizyk, just before or soon after their arrival in Israel (photographer unknown, the Eizyk family archive)

W Izraelu Antonina znalazła pracę w Instytucie Naukowym Weizmanna, gdzie miała się zająć wprowadzeniem bawełny do upraw; zrezygnowała jednak z tego, by wychowywać synka. Tymczasem Katriel został „moszawnikiem”⁵ w Ganne Jehuda pod Tel-Awiwem, gdzie miał szkółki i sad drzew cytrusowych oraz, oczywiście, róże; jako ogrodnik cieszył się powszechnym uznaniem i autorytetem (Dor, 1969a). Fotografia z sierpnia 1953 r. pokazuje Katriela z jego pracownikami właśnie w Ganne Jehuda, gdzie miał ostatni w swym życiu ogród; na podwórzu, w tle, widać gołębnik, który miał Katrielowi przypominać Adamowice i młodszego brata, wielbiciela ptaków, a co musiało szczególnie ucieszyć Arona, gdy tu zawitał (ryc. 36).

Mikołaj Karpow-Lipski, ogrodnik i hodowca z Kończewic na Pomorzu, poświęcił Aronowi Eizykowi jedną z wyhodowanych przez siebie z początkiem lat pięćdziesiątych XX w. odmian lilaka, mianowicie siewkę odmiany ‘Victor Lemoine’. Opatrzył ją nazwą ‘A. Eizyk’ i opisem: „kwiaty pełne, blad różowe, w pączkach ciemnoróżowe, duże, różyczkowate, o płatkach niezupełnie rozchylonych, ustawionych w 4 piętrach...” (Karpow-Lipski, 1957/1958). Czyżby poświęcenie tej akurat siewki lilaka Aronowi wynikało z „różyczkowatego” wrażenia, jakie rodziły jej kwiaty? Imię Arona w nazwie zapisał Karpow-Lipski, inaczej niż w przypadku znakomitej większości odmian swej hodowli, w postaci skrótu, ku czemu skłaniał się sam Aron,

Ryc. 36. Katriel Eizyk z pracownikami w spółdzielni Ganne Jehuda w Izraelu, w sierpniu 1953 r. (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyk)

Fig. 36. Katriel Eizyk with co-workers in the moshav Ganne Yehuda, Israel, August 1953 (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Trzem braciom udało się po II wojnie spotkać tylko jeden jedyny raz, w Izraelu. Aron mógł wyjechać dopiero po odwilży 1956 roku, kiedy to Katrielowi został już tylko rok życia. Z tego wyjazdu Arona do braci zachowało się kilka zdjęć. Jedno wygląda wręcz oficjalnie – trzej bracia stoją tu obok siebie jak na zbiórce (ryc. 37). Inne są bardziej rodzinne: z braćmi pozują fotografowi Antonina i młody Izrael Benjamin (ryc. 38), na innym dołączył jeszcze brat Antoniny, lekarz, Aleksey Żukov (ryc. 39).

na przykład na okładkach katalogów firmy („K. i A. Eizyk”), i czego nieodmiennie chciał, pomny przejawów antysemityzmu: by tak tylko, „z kropką”, widziała je szersza publiczność (Rowiński, 1976).

Podziękowania

Wyrazy podziękowania zechce przyjąć Pan Izrael Benjamin Eizyk, który podzielił się pamięcią o losach swoich rodziców, stryjów i ciotek, Pani Simona Benyamini, dyrektorka Centrum Dokumentacji Wizualnej w Muzeum Narodu Żydowskiego w Beit Hatfutsot w Izraelu, oraz Pani Bożena Gajewska z Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Kutnowskiej.

⁵ Moszaw (= hebr. osada), izraelska spółdzielnia rolna prowadzona przez przybyszów z drugiej fali imigracji, w której – inaczej niż w kibucach – ziemia była własnością spółdzielcy, który pracował na niej na własny rachunek (wszyscy mieli działki tej samej wielkości i płacili jednakowo dla wszystkich czynsz spółdzielczy).

Ryc. 37. Jehoszua, Katriel i Aron Eizykowie, połowa lat pięćdziesiątych, Izrael (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 37. Yehoshua, Katriel and Aaron Eizyk, mid-1950s, Israel (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 38. Jehoszua, Aron, Antonina i Katriel Eizykowie z małym Izraelem Benjaminem, połowa lat pięćdziesiątych, Izrael (fotograf nieznan, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 38. Yehoshua, Aaron, Antonina and Katriel Eizyk with young Israel Benjamin, mid-1950s, Israel (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Ryc. 39. Aron, Jehoszua, Izrael, Antonina i Katriel Eizykowie oraz Aleksej Żukov, brat Antoniny, lata pięćdziesiąte, Izrael (fotograf nieznany, z archiwum rodziny Eizyków)

Fig. 39. Aaron, Yehoshua, Israel, Antonina and Katriel Eizyk, with Aleksey Zhukov, Antonina's brother, 1950s, Israel (photographer unknown, the Eizyk family archive)

Literatura

- Czapski J. 1949. Na nieludzkiej ziemi. Paryż: Instytut Literacki.
- Dolatowski J., Buchholz M. 2018. Szkółki róż Katriela i Arona Eizyków. Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego 66:27–54.
- Dor [Dobroszklanka] A. 1969a. Katriel Isaac. (tłum. z hebr. na ang. A. Flusberg). Na stronie: https://www.jewishgen.org/yizkor/golub_dobrzyn/gol231.html#Page242 (dostęp: 4.02.2019).
- Dor [Dobroszklanka] A. 1969b. Yehoshua Eshel. (tłum. z hebr. na ang. A. Flusberg). Na stronie: https://www.jewishgen.org/yizkor/golub_dobrzyn/gol218.html (dostęp: 4.02.2019).
- Eshel [Eizyk] Y. 1969. The First Dobrzyners in Israel. (tłum. z hebr. na ang. A. Flusberg). Na stronie: https://www.jewishgen.org/yizkor/golub_dobrzyn/gol121.html (dostęp: 4.02.2019).

- Harpaz M red. 1969. My Town. In Memory of the Communities Dobrzyn–Gollob (Golub–Dobrzyń, Poland). Na stronie: https://www.jewishgen.org/yizkor/golub_dobrzyn/Golub_dobrzyn.html#TOC218 (dostęp: 4.02.2019).
- Karpow-Lipski M. 1957/1958. Nowe polskie odmiany lilaków. Arboretum Kórnickie 3:99–109.
- Mitzner P. 2018. Wyspa Taszkient. Zeszyty Literackie 141:94–106.
- Rowiński A. 1976. Pan Eizyk i róże. Kultura 14(41):7–8.
- USAT Cantigny – Navsource, Army Photo Ship Archive. Na stronie: www.navsource.org/archives/30/13/13008.htm (dostęp: 9.02.2019).
- Yehoshua Eisik Eshel – Information Center for Israeli Art. Na stronie: <https://museum.imj.org.il/artcenter/newsite/en/gallery/?artist=Eshel,%20Yehosua%20Eisik&list=E> (dostęp: 14.09.2019).